

UTÓSZÓ

„Valami nagy dolog készül. Vége a régi magyar életnek, rózsám. Csak az vigasztal, hogy a világ, főként ez az ország megérdemli baljóslatú sorsát.” – így jövendöli meg Mme Louise az *Őszi utazások a Vörös postakocsin* utolsó lapjain a háborút, a soha nem látottat, az iszonyatos, a pusztítót. Amikor Krúdy ezt a különös, sejtelmes regényt, a mitikus vörös postakocsi Felvidékre vezető útjának történetét papírra veti, már bizonyosnak látja a háborús évek szenvedéseibe, értelmetlen áldozatvállalásába, értékvesztésébe, züllöttségébe belecsömörlött régi Magyarország pusztulását. Kedvelt hősnőjének, Pest fehérkaméliás hölgyének idézett szavai ugyan a háborúra utalnak, de nyilvánvaló, hogy a babonás, rikitó, lázas képek, a baljóslatú mondatok a jelenre, sőt az elkerülhetetlen összeomlást hozó jövőre is vonatkoznak.

Krúdy majd minden 1916 és 1919 között írt regényét és novelláját kiábrándult, kiútra tétlenül vágó, fásult és tévelygő lelkek népesítik be. Cikkei, tárcái pedig, amelyek a korábbi kissé stilizált hangulatú írások után nemegyszer lepték meg az olvasót egy-egy nyers kifakadással, kesernyés ítélkező mondattal, nélkülözésekbe, képzelgésekbe, gyászba, sőt a haláltánc-vigasságú örömhajszolásba belefeledkezett emberek városának festik Pestet.

Az irodalmi köztudat Krúdyt nem tartotta (mint ahogy ma sem tartja) politizáló írónak. Minthogy tényleges politikai szereplést soha nem vállalt, s ritkán foglalkoztatta közvetlenül a politika. Művészetének azonban mindig is előtérben állt az életminőség: a „hogyan élünk?”, a „hogyan élhetünk?” kérdése. Így azután nem meglepő, ha olyan művei is politikai véleménnyé, sőt

kritikává transzponálható megállapításokat, leírásokat tartalmaznak, amelyekből látszólag tökéletesen idegen a társadalomrajz szándéka. S ez még cikkeiben, tárcáiban, e természetüknél fogva a valóságos eseményekhez sokkal inkább kötődő írásaiban is sokszor így van.

Ő, a korszak egyik legtermékenyebb publicistája, az újságok számára is többnyire hangulatrajzokat ír, apró zsánerképeket múltról és jelenről, s általában mi sem áll távolabb tőle, mint az agitatív, a didaktikus vezércikkstílus. Mégis, egyre többször találjuk a társadalomkritikus szerepében, hiszen minden, ami körülveszi, minden, amiről az olvasók tudni, s az újságok tudósítani akarnak, mélységesen megdöbben. A kor, a háborús időszak kiélezettebbé formálja cikkeinek hangját, valóságközelibbé témáit. Gunyoros, szarkasztikus vagy éppen átszellemülten komoly hangon szól az erkölcsi, anyagi, szellemi csőd fenyegető jeleiről.

Így tudósít, ironikusan, a nagy tablóról is, Ferenc József temetéséről, a színpadi pompával megrendezett koronázásról, s vet mérges sorokat papírra Károly király uralkodásának első hónapjairól: az elharapózott címkór-ságról, a rendjelőrületről, amellyel „a polgári társadalom őszintén bevallja a munka és becsület értéktelenségét, csupán a magasból hulló kegyet tartja jutalomnak verejtékes munkájáért”. És lázas, egymásra bukó, torlódó szavakkal ír az értéktözsde perzsavásárjáról, mezítlábas pesti gyerekekről, a kétségbeesés diktálta tüntetésekről, a nyomorékokról és a halottakról, a háborús konjunktúra haszonélvezőiről és áldozatairól. A hang és a szemlélet összetéveszthetetlenül Krúdyé, de a jövő érdekében oly szenvedélyes kritika sokak álláspontjával cseng össze. Írók, költők, publicisták népes serege harcol tollával a háború ellen, a jövőért. Közöttük ott vannak Krúdy kedves em-

berei is – kivétel nélkül –: Ady Endre, Bródy Sándor, Szép Ernő, Fényes László és mások. Legtöbben a Royal szállóbeli Est-asztaltársaság tagjai, amelynek Krúdy is gyakori vendége az 1916–17-es években. Itt, ahol a kor szinte minden lényeges kérdéséről szó esik, nemcsak megerősödnek és szárba szökkennek a régi világ pusztulásának elkerülhetetlenségét formulázó gondolatai, hanem új és új szempontokat is kapnak.

Alig leplezett megrendüléssel számol be az elfásultságról, a szörnyűségek és a viharos változások iránti önvédő érdektelenségről és félve, de talán változásokban reménykedve teszi föl a kérdést: „Ki tudná megmondani, hogy mily célja van az emberi lélek teljes elhervasztásának, amely a háború tüzeiben összezsugorodik, mint a falevél?”

Szinte minden cikkében refrénszerűen ismételgeti, hogy minden, ami volt, elsüllyed majd a háborúval, mert megérett a pusztulásra. „Új világ jön majd a régi helyén” – írja már 1915-ben, *A gyermekkori hősök bukása* című tárcájában. Meggyőződése, hogy nagy, megoldatlan kérdésekre kell majd választ kapni a béke első napjaiban, s hogy a válaszok már ott érlelődnek az egyre élesedő politikai harcokban. A legelsőek egyike, Krúdy szemében, a földosztásnak, a magyar paraszt földhöz juttatásának kérdése: „Vajon sikerül-e másodszor a jobbágyság eltörlése?” – s erre, akárcsak az önálló Magyarország elérhetőségének, kivívhatóságának kérdésére („Akadnak-e hazánkban új Kossuthok, akik vezetik az új függetlenségi harcot?”) új emberek adhatnak választ. Ezért azután amíg egyfelől szinte megszállott következetességgel panaszolja föl az értékek elsekélyesedését, a valamikori szent eszmék profanizálódását, másfelől minden ezzel ellenkező törekvést lelkesen üdvözöl. Úgy látja, hogy az 1916 nyarán önállósodott Károlyi-párt megtestesíti azt a termékeny és

kibontakozást ígérő szellemet, s most már vannak – mint *Szent Bertalan éjszakája* című cikkében olvashatjuk – „parlamenti hazafiak”, akik „a harcoló katonák fáradtságos munkáját önként felvállalják, most ők kezdik csinálni Magyarország történetét”.

A remények azonban egyelőre nem teljeseznek be, s Krúdy 1918 nyarán kivonul a városból, a Margitszigetre költözik. Válópere zajlik és új házasságra készül. Magányos, csendes életre vágyik, a sziget Jókai Senki-szigetének képében ragyog föl képzeletében, ahol rózsák között fiatal, szerető nő várja. És menedéknek: ahová vissza lehet vonulni a két városban tomboló spanyolnátha elől. A félrehúzódo magánélet számára azonban nem kedveznek az idők. Alig néhány hónap múlva, 1919 elején éppen itt, a Margitszigeten, ifjú férjként, állítja össze az előző, lázas hetek írásaiból a *Magyar Köztársaság Almanachját*. Hirtelen minden megváltozott körülötte: az ország, az államforma, a politikai vezetés, az emberek. És némiképp megváltozott ő maga is.

Bizakodóbb és tevékenyebb, mint volt. Hiszen vége a háborúnak. Forradalom van és köztársaság van, amelynek az általa oly nagyrabecsült politikus, Károlyi Mihály áll az élén.

Régi ismerősei, barátai vannak a miniszterek és a bizalmi férfiak között. A régi, kávéházi, vendéglői asztaloknál fölvetett (és akkor oly fantasztikusnak látszó) tervek, dédelgetett eszmék valóra kezdenek válni.

Ismerünk más, sőt jelentékenyebb írói megemlékezéseket, s friss, közvetlen reflexiókat is az 1918 végi, forradalmi időszakról. Ismerjük Babits cikkét az októberi napokról, amely a forradalom sokféleségét, eldönthetetlen, megállapíthatatlan jellegét hangsúlyozza. Ismerjük Hat-

vany Lajos könyvét (*Egy hónap története*), amely a Károlyi-kormány első hónapjának – köztük a belgrádi béketárgyalásoknak – eseményeiről az összeomlás előérzetével tudósít; ismerjük Balázs Béla naplójának e viharos időszakra vonatkozó euforikus leírásait, valamint hasonlóan euforikus versek, cikkek tömegét. Tudjuk, hogy Krúdy ekkortájt kedvelt társaságának, az Est-asztalnak tagjai szinte mind forradalom pártiak voltak, hogy írói elvbarátai, a Nyugat munkatársai a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság ellenében az irodalmi élet új, demokratikusabb fórumát (az Írók Vörösmarty Akadémiáját) hozták létre. Az új, a színvonalas, az európeai irodalom az őszirózsás forradalmat támogatta. De kevesen voltak olyanok, akik irodalmi értékű írások egész sorával álltak Károlyi politikája mellé. Krúdy ezt tette. Cikkeiből azonban nem az azonnali hatásra törekvő propagandista hangja szól, s nem is a meggyőződéses pártember bizonyossága.

Amikor az őszirózsás forradalom államának, az alig néhány hetes első Magyar Köztársaságnak almanachját szerkeszti (elkötelezett publicisztikai írásaiból), hangsúlyozottan nem a résztvevő, hanem a krónikás szerepét vállalja. Az előszóban történelmi idők krónikásának rajzolja magát, akit sorsformáló események köteleznek írásra, s akit éppen szerepéből adódóan megillet a tévedés joga.

Hiszen még nincs távlat, amely az egész képet megmutathatná, még közeli és kavargó minden, ezért igazán hiteles csak a pillanatnyi benyomások mozaikja lehet. Ezért rak egymás mellé friss, alkalmi, agitatív cikkeket s távolságtartóbb, regényírói ujjgyakorlatot sejtető írásokat.

Tanúságtételnek szánja a köztársasági almanachot, az ébredező remény, egy éppen keletkező új világ tanúságté-

telének. Krúdy úgy tartja, a háborús évek keserősége nem múlt el nyomtalanul: az emberek (akárcsak ő maga) visszariadnak a nagy szavaktól. Csöndes, egyszerű forradalom ez. Semmi fényes, semmi színpadias nincs benne. Szomorú, sokat szenvedett emberek forradalma, amely olyan „természetesen jött, mint keddre a szerda”.

Arcképek, pillanatfelvételek sorakoznak itt a forradalom első napjairól, az új miniszterekről, a Nemzeti Tanács vezetőinek némelyikéről, az utca embereiről, az új és újabb problémákról: a hidegről, a tüzelőhiányról, a félelmetes spanyolnáthajárvány öldökléseiről, a hazatérő frontkatonákról, a miniszteri előszobák megváltozott közönségéről és sok minden egyébről.

Úgy látja, a forradalom hősei általában egyszerű emberek. „Poros kabátos tanárok s szervezett munkások, csak az íróasztal mellől lázító hírlapírók és eszményi anarkisták, a hosszadalmas reménytelenségben megtisztult politikusok és átszellemült katonák: vitték az októberi forradalmat.” És ami mindannyiuknál fontosabb, ami mindannyiuk szerepét meghatározza: a tömeg. A fáradt, kimerült, változást sürgető frontkatonáké, a hátországi nélkülözésekbe belerokkant munkásoké, hivatalnokoké. És a színhelyek sem igazán regényesek: a forradalom vezérkara egy polgári szállodában rendezkedett be: a szállodai folyosókon áramlanak a hírek, a szállodai szobákban születnek a nemzet sorsát meghatározó rendletek.

Két nagy alakja van az új Magyarországnak, aki visszavisszatérően foglalkoztatja újságírói érdeklődését és írói képzeletét: a köztársaság elnöke, Károlyi Mihály és „a köztársaság halottja”, Ady Endre.

Adyról írt tucatnyi cikkéből önálló könyvet szerkeszt majd a forradalmak bukása után. És a 20-as évek közepén,

amikor a *Tegnapok ködlovagjainak* portréfüzérét írja Kner számára, Károlyiról is (új) arcképet rajzol. Bár éppen emiatt az írása miatt némelyek még ma is óvatoskodással vádolják az író, valójában meglepő, hogy milyen kevésbé változott Károlyiról alkotott véleménye. Mindvégig a történelmi szerepre kijelölt embert látja benne, aki – amikor ez erkölcsileg kikerülhetetlenné válik – vállalja is e szerepet. Természetes, hogy a Károlyi ellen hazaárulás címén indított per idején Krúdy kerülni akarja a „politikát, amely még mindig ökölbe szorítva tartja kezét zsebében”, és természetes az is, hogy mégis politizál. Nem tagadja meg rokonszenvét a földosztó Károlyitól, sőt olyan hatalmas erejű, megragadó képet rajzol róla, amely feledtetni képes az oly sikeres propagandával terjesztett „élet- és politikaidegen mágnás” portréját. A kápolnai földosztási ünnep estéjét – amelyen mint tudósító vett részt – idézi föl. A nagy, feldíszített termet, ahol Károlyi szónoklatok, szavalatok, pohárköszöntők özönében: „szótlanul, magába merülve üldögélt, mintha valamely nagy változáson, betegségen ment volna keresztül, mióta utoljára láttuk. Egy beborozott, hangosan síró parasztember állt a háta mögött, és a vállát csókolgatta, mint ahogy a kedves halottaknak szokás. Károlyi Mihálynak a szeme sem rebtent meg többet. Fásultan nézte az óráját: mennyi ideje van még hátra”.

Az összeomlás előérzete mindvégig ott bujkál Krúdy – és mások – 1918–19-es írásainak többségében. A lelkesültséget szinte nyomon követi a kétkedés. A Tanácsköztársaságot már nem Krúdyék nemzedéke fogja kikiáltani, hanem a fiatalabbak, a radikálisabbak.

Az almanachba tervezett írások a saját forradalomról, az őszirózsásról, a polgáriról szólnak. Nem győzik hangsúlyozni az október végi napok különbségét a mítoszivá

távolított 48-as márciusiaktól. Ott fiatal emberek voltak a hangadók, itt a középkorúak. Ott a lehetőségek, a jogok elnyeréséért és kipróbálásáért küzdöttek, itt a tönkretett lehetőségek, a beszennyezett eszmények revideálásáért. Azt harsánynak, követelőnek és színpadiasnak látja az író, ezt szinte természetesnek, hétköznapiinak. De itt is – mint ott – a hírlapírók a forradalom első óráinak igazi szereplői... „És persze van más, lényegibb kapocs is ama diadalmas tavasz és 1918 ősze között: Mi voltaképpen csak örökösei vagyunk a negyvenes évekből álmodóknak, koplaló költőknek, a Pilvax rajongóinak” – írja *A forradalom napjaiban*. Rejtett szálak vezettek a 19. század közepétől a mostani forradalmi eseményekig – későbbi novella- és tárcahősök, nyomorgó szerkesztők, anarchista újdonságok, Hentzi-szobor robbantói, függetlenségről és európaiságról fantáziáló értelmiségiek őrizték magukban a változás és változtatás vágyát, és ők adták át az ifjabbaknak, Krúdy nemzedékének.

„Bár a forradalmak mindig a múlt idők ledöntésével kezdődnek – az októberi magyar forradalom a történelmi múlton épült fel, mint minden ebben az országban” – olvashatjuk ugyancsak *A forradalom napjaiban*, s ez a mondat nemcsak a követhető vagy folytatható elődökre utal, hanem a kiüresedett, eltorzult régi értékekre, bűnökre, sőt hibákra is. A múltban gyökerező jelen, Krúdy kedvelt képe, az éppen ez idő tájt írt *Napraforgóban* is központi szerephez jut. A régi élet, ahogy a régi emberek is, humusszá, televénnyé bomlik-sűrűsödik: termőtalajjá, amelyből új élet sarjad.

Régi és új összetartozó fogalmak Krúdy szótárában, valahogy úgy, ahogy összetartozónak érzi a nagy hatalmú, konokul konzervatív politikust, Tisza Istvánt és az ellene

cikkező, új erkölcsöt és új szemléletet hirdető újságíró, Fényes Lászlót.

Úgy látja, a dolgok nagyon is összefüggnek egymással. A háborús nyomorúság érleli a forradalmat; a bűnökre és mulasztásokra önzetlen és nemes tettek kell hogy feleljenek. „Korán esteledik, a köd úgy eltakarja Pestet, mint a felejtés” – írja 1919 őszén a csalódott, a margitszigeti vidékiségbe visszavonult Krúdy. Már „elzúgtak” a forradalmak, már nem lehet az országot járni úgy, hogy derűs bizakodással találkozzék az ember, már visszavették a földeket a kápolnai birtokosoktól és üresen áll a Károlyipalota az Egyetem utcában. Krúdy számára vége a fiatalos országjárásnak, a lelkesült politikai cikksorozatoknak. És néhány írói elgondolásnak, kötetelképzelésnek is. Most már véglegesen lemondhat az 1918 végén írt, a Károlyi-forradalom első heteiről szóló cikkeinek almanachszerű kiadásáról, e szépen formálódó és egy ideig a megvalósulás reményével kecsegtető tervről.

Sőt, hamarosan a magányból is elő kell lépni, írói önérzetét, becsületét kell védelmeznie az írók világában is elszaporodó „tisztogatási akciókkal” szemben.

1920 elején Császár Elemér és Pekár Gyula folyóiratában, a Magyar Műzsában egy ismert egyetemi tanár közli a közönséggel, hogy: „Krúdy nem az az író, akinek műveiért magyar ember pénzt adhat.” A támadások egész sora indul meg ezzel, amelyeknek egyik apropója az író említett, 1918 végén írt cikkeinek hangja, lelkesültsége, forradalomigenlése volt. Nagy bűnök ezek egy ellenforradalmi korban. Az egyre felhevültebb támadók végül már nemcsak írói rangját, hanem hazaszeretetét is kétségbe vonják. Fennmaradt – kéziratban – az az öntudatos hangú levél, amelyet Krúdy Pekár Gyulának címezve akart valahol (talán külföldön?) közzétenni: „Államtitkár

úr, én nem vagyok hazaáruló. Én nem voltam a munkáspárt tagja, én nem voltam tegnap luteránus és ma meg egy kimondott katolikus párt vezére. Én mindig az voltam, aki ma. Magyar író. Remélem, hogy ez a pártoktól független állás megmarad részemre akkor is, ha ön már nem lesz államtitkár...”

Fábri Anna